

Türkiye'de işçi ve sendika tarihçiliği'nin durumu ve başlıca sorunları ile ilgili
Bir kaç nokta

Kemal SÜLKER
(DİSK'in Eski Genel
Genel Sekreteri 967-75)

Osmanlı İmparatorluğunda geniş sınırlarla çevrili çok farklı ulusların, halkların yaşadığı yıllarda bir takım işçi hareketleri, dernek türü örgütlenmeler olduğu biliniyor. Hatta etkin grevlerin varlığı 1845 tarihli Polis Nizamı adlı yönetmelikte yer alan "işini gücünü terk ile mücerret tatili mesalihi ibat gazezinde olan amele ve işçi makulelerinin cemiyetlerinin def' ve izalesiyle ihtilâl vukuunun önün kestirilmesi" ^{ibaresi} ~~demesi~~ ilginçtir.

Yasallık ve zorunluk kazanmayan "Dilâver Paşa Teamülnâmesi, ise, maden ocaklarındaki ağır çalışma koşullarını önleme amacı gütmüşse de sosyal tarih açısından madde içeriklerindeki gerçekler büyük önem taşır.

Ve 1908'deki Tatil-i eşgal kanunu'nu Ord.Prof.Ferih Hakkı Saymen, ~~kanun~~ 1954'te yayımladığı "Türk İş Hukuku" (İsmail Ağün matbaası-İstanbul) adlı 648 sayfalı kitabında öğrencilerine Tatil-i eşgal'i hep Tatili işgal (S.50, 51,632) diye öğretmişti. Oysa eşgal, bilindiği gibi arapça şuğl'un çoğuludur ve "işler, demektir. Tatili eşgal, de işlerin bırakılması, tatil edilmesidir.

1909'da bu geçici yasa daimileştirilmiş ve işçi - işveren ilişkilerindeki sertlik sınırlandırılmış, bazı kuralla bağlanmıştı.

Sosyal tarihçilik açısından Osmanlı dönemiyle ilgili önemli yapıtlar pek yoktur. Ancak Selânik ~~kitapları~~, Sofya kitaplıkları, arşivleri, Moskova siyasi tarih ve sosyal araştırma merkezleri kaynakları taranabildiği takdirde de sol hareketler, partiler, dernekler, sendikalar ve sosyalist ve komünist partilerle bunların ^{etkileri,} eylemleri, çalışma raporları, beyanname, tebliğ ve afişleri gibi yaygın yayınlar hakkında sağlam ve ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkündür. Selânik ve Sofya'da yayınlanan gazete ve dergilere yansıyan haberler ve oradaki siyasal, sosyal, ekonomik görüşleri savunan makaleler, ekonomik durumu yansıtabilir ve işçi eylemlerindeki etkenlerin tahlilini ve sonuçlarının başarılı olup olmadığını açıklayabilir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1925'te Adana Valisi Hilmi'nin (Bunun Hilmi Uran olduğunu yazanlar da var) "Adana daki Pamuk Ahelesi"nin yaşam ve ücret koşullarını belirten Raporu, 1935'te Pamuk Kongresine sunulmuş bulunuyor. Bu belgeden de yararlanarak bizdeki tarım işçilerinin pek değişik ^(ve toprak ağaları) yeni eylemlerindeki satılık ve sömürülme sosyal tarihine gereç olacak roman ve hikâyeler de yok değildir (Reşat Enis'in "Toprak Kokusu", ^{Yaşar Kemal'in ve} romanı (1944) / Orhan ^{Öykü ve} Kemal'in romanları, vb.)

melerinde, ve onun dışında kalan özel maden ocaklarında çalışanlara reva görülen çalışma koşulları ve ücretlerle ilgili bir eser yazılmadı. 1945'te Dr. Hulusi Dosdoğru ve eşinin Tan'da yayınlanan Zonguldak işçilerinin durumuyla ilgili çok çarpıcı makaleleri, o yıllara kadar geçen dönemi de kapsayan tahliller ve gözlemlere dayanmaktaydı. Ne yazık ki kitaplaşmadı.

Elbette Hüseyin Avni'nin (Şanda), Lütfü Erişçi'nin uğraşları ve yapıtları bilimsel olma savında değilse de verdikleri bilgiler, ipuçları açılardan sosyal tarihçilerin bir yana itelecekleri yapıtlar ~~değilse de~~ arasında olamazlar.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine ulaşan işçi örgütleri yaşıtılmadığı gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan Amele Taali Cemiyeti bile 1 Mayıs broşürü sebep gösterilerek kapatılmıştır. Mahkeme tutanakları, o ayların gazetelerinin incelenmesi, savunma avukatlarının yaşayan varisleriyle görüşmeler belki Amele Taali Cemiyetçileriyle ilgili yeni bilgiler ve belgeler elde etmeye yarar. 1925'te ~~Takrir-i Esğak~~ çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, örgütlenmesinin hem siyasal, hem mesleki, hem sınıfsal açıdan önüne ağır cezalar tehdidiyle ~~sed çekti~~ sed çekti. Böyleyken bazı işçi grevleri, idareye karşı tepkiler görülmüş ve hemen bastırılmıştı. Tramvay işçilerinin ~~grevleri~~ yasaklara ^{grevleri} karşı yapılıncı İktidar partisi CHP, bu kez ^{1933'te} Türk Ceza Yasasının 201. maddesini ^{Cezalandırıcı} değiştirerek işçilerin topluca işi bırakmalarına etken olanları ^{ve topluca} işçi çıkarmaları yasaklamak ^{ve} hükümler getirdi.

Parti ileri gelenlerinde şu görüş egemen olmaya başlamıştı:

Biz işçilerle esnafı bir arada mütalea eder ve onları CHP programı doğrultusunda Halkevlerinde eğitirsek, Tramvay işçilerinin ikide bir yapageldikleri tatili eşgaller önlenebilir. Ve İzmir Valisi General Kâzım Dirik 1934'te harekete geçirildi, ilk deneme olarak. General'in işçi ve esnaf hakkındaki Tebliği (Mektupçuluk kalemi Umumi 5994, Hussi 1760 numaralıdır) şöyleydi:

"Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun 135., 136. maddeleriyle, 21.9.1341 (1924) günlü Heyeti Vekile kararname üzerine teşekkül eden esnaf ve işçi cemiyetinin şekil ve idarelerinde bazı aksaklıklar görülmüştür.... Her sınıf müessesede bütün esnaf ve işçiler aşağıda gösterilen kanuni ahkâma tamamen riayet etmeleri, aksi takdirde Ceza Kanunu'nun 326. maddesine göre takibat yapılacağı" bildiriliyordu.

Bu deneme, zorlamayla bile olsa, bir yıl ayakta duramamış, tepkiler İzmir ve çevresinde yaşanmıştı. Ancak bunların ayrıntıları ve sonuçları için İzmir basını ile İzmir CHP arşivinin ve Vilayet arşivinin taranması, üzerinde pek durulmamış olan 1934 ve 1935 girişiminin aydınlanmasını sağlayacak.

Zaten İktisat Vekâletine bağlı İş Bürosu, İş Dairesine dönüştükten ve orada "Mesai Kanunu Lâyihası" hazırlandıktan sonra sosyal politikada yeni bir noktaya gelinmişti. İktisat Vekili Celâl Bayar'la Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu döneminde incelenen ve yasalaşan İş Kanunu yayınlandı (15.6.1936). Ancak yayımından bir yıl sonra yürürlüğe girecekti. Tatili Esgal yasa ^{ları} ~~ları~~, 1337 tarihli Ereğli Kömür Havzası Amelesi Hakkındaki yasa ^{ları} ~~ları~~, 63 ve 64. maddeleri ancak yayım ^{dan} üç yıl sonra yürürlüğe girecekti. 73. maddesi ^{de} ~~de~~ grevi ^{de} kesinlikle yasaklıyordu.

CHP Meclisinin tutumunu anlamak için, 1936 yılında İş Kanunu müzakerele-

olacaktır. 1936'ya kadarki sanayileşme, yada işyerlerinin dağılımıyla ilgili sayıları, atölye ve fabrika denilebilecek yerlerde çalışanların dağılımıyla ilgili verileri bulup işçi sınıfının sayısal gücü hakkında somut bilgilere vermek gerekecektir.

Özellikle emeğin, servetin biricik yaratıcısı olduğuna inanma işverenler, devletin sosyal politikasının ~~azıcık~~ iş Yasasıyla kendini gösterinceye kadar çalışma koşullarının iyileştirilmesine hiç ~~yanlaşmamış~~ ve iş kazaları yaygınlaşmıştı. Cumhuriyet dönemindeki resmi kayıtları bulmak, yorumlamak için üniversitelerde ekipler kurulması sanırım sosyal politikaya, sosyal tarihe gönül vermiş olanların daha büyük bir şevkle bu konulara egilmeleri sonucunu verecektir. Prof. Talas'ın Cenevrede 1948'de yayınlanan La legislation du travail industriel en Turquie'de değindiği "Sâkın servetin yagane yaratıcısı olduğu" gerçeğini ilk Çalışma Bakanı Prof. Sadi İrmak da söylemiş olduğu halde İrmak, işverenin maddi, hukuki ve siyasal gücü karşısında emeği koruyucu yeterli çalışmaları yapmamış ve ^{si} yasal alanda başarılı da olamamıştı.

İşçilerin emeklerinin hak ve çıkarlarını korumalarının ancak hem sendikalar, hem güçlü siyasal partilerin varlığıyla olası bulunduğunu Batıda öğrenilmişti. ~~Almanya'da eğitim gören ilk Çalışma Bakanının, ikinci dünya savaşı koşullarının zoruyla kurulmasına izin verilen partilerin ve sendikaların 16 Aralık 1946'da kapatılmalarına destek olması ve işçileri suçlaması~~ ~~İrmak~~ ^{bu} tarihte çok eleştiriler görmesi sonucunu verecektir.

1946 sendikacılığı, coşku, özveri, örgütlenme heyecanı ve bilgili mücadelelerin başarısıyla tarihte onurlu yerini aldı. ~~Ana~~ Rasih Nuri İleri ve Orhan Silier ^{bu} değerli yazıları bu konuyu yararlı bilgilerle işlemişlerdir. Sanırım bu sendikaların tüzüklerini, yayınlarını, özellikle Sendika gazetesi koleksiyonunu, o dönemin ayrı bir sendika görüşünü savunan Gün dergisini ve o çevrenin bazı yayınlarını büyük çoğunluğuyla geçen yıl sağlayabildiğimden gelecek aylarda bu ^{konu} konuda bir kitapçık yayınlatabileceğimi umuyorum. Zira ~~bu~~ 1946 sendikacılığı, ~~hem 1946 sendikacılığı~~ ~~ve tarihteki olumlu ve onurlu yerlerini~~ ~~geniş kitlelere duyuramadı.~~

1947'de yayımlanan Sendikalar kanunu ile ilgili TBMM tutanaklarını incelemek, CHP'nin tutuculuğunu, DP nin ~~bu~~ işçiden yana olmadığını, ^{sadece} grev hakkını savunduğunu ana çizgileriyle ortaya çıkaracaktır. Sosyal tarih araştırmacılarının bu kaynağı taramalarının, ^{bu} iki büyük parti hakkında ~~daha~~ 1946'da önde gelen liderlerinin hangi sınıfın temsilcileri olduğunu rahatlıkla gözler önüne sercektir.

1947-1950 döneminde kurulan işçi sendikalarının yöneticileri arasında sınıf bilincinde olan işçi cimbızla aransa, ^{ancak} ~~sanırım~~ bulunmayacaktı. İşyerlerinin deki işçi Mümessillerinin CHP veya DP'de sözlü kısa bir iki ^{uyarıdan} geçirilerek sendika kurmaya yönlendirilmeleri, işçilere hiç bir hak tanımayan 947 yasaının cılız yapısı ^{ilddir.} fazla bir şey beklenemezdi. Sendikaların varlığı, kurulacak yeni Birleşmiş Milletler örgütüne ve daha önce hazırlanmakta olan İnsan Hakları toplantılarına Türkiyenin katılabilmesi için bir göz boyamaydı. Bu sendikalar, bir kısım konuşkan, iş bilir fabrika işçilerinin, politikaya atılmaları ve o politik çevrelerde görünerek işçiler üzerinde kendi lehlerine etki yapmaları gibi önemli bir değişime yol açtı. Bu olgunun ~~araya~~

dan önem taşır. Örneğin işçi yapı kooperatifleri kurmak yoluyla hem zenginleşmek, hem konut edinmek yolu 1950'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin kurulmasıyla ve daha önce yayınlanan İhtiyarlık Sigortası yasasının konuta yardım desteği sağlanması işbilir sendikacılara fırsat verdi. Partilerle ilişkiler, parti değiştirmeler, her seçim döneminde milletvekili adayı olma mücadelesi yaygınlaştı.

Biz, kendi gözlemlerimizi, derleyebildiğimiz sendikal belgeleri, 1955'te "Türkiye'de Sendikacılık" adlı 288 sayfalık bir kitapta yayınladık. Bu konuyla ilgilenen ^{birçok b} değerli bilim adamı, bu kitabımıza yollamalar yaptılar. İkinci baskı da yaptı. Türkiyedeki işçi hareketlerini ^{la} doğru özetleyen bir yapıta duyulan gereksinmeyi karşıyan "100 soruda İşçi Hareketleri", 1968'de üç baskı yaptı. "Politika ve sendikacılar, ilişkilerini ve kendi aralarındaki mücadeleyi içeren bir kitaba duyulan ihtiyacı son derece bilimsel ve ayrıntılarda çok öğretici bir şekilde sayın Alpaslan Işıklı 1972'de "Sendikacılık ve Siyaset" adlı 398 sayfalık yapıtıyla en iyi şekilde giderdi.

Şunu hemen belirtmeliyim ki pek çok sendikaların yönetim, denetim, onur, disiplin kurulu başkan ve üyeleri kitap okumaya, hele bilimsel kitap okumaya binde üç-beş oranında ilgi duymaktadırlar. Ancak kendileriyle ilgili ve adlarının geçtiği bir yayın olursa göz atmaya bilirler. Bu nedenle biz de 1975'te "Sendikacılar ve Politika" adıyla 382 sayfalık bir kitap yayınladık. Bir konfederasyonun iki yöneticisi, kitabın 221. sayfasından başlayan bölümde TIP sorunu işlendiği ve kendilerine eleştiriler getirildiği için bu kitaptan bin iki yüz kadarını Ankara'da ^{çok} parayla satın almış ve okunmalarını sağlamışlardı. İkinci basımı da matbaada matrislerin çalınmasıyla sonuçsuz kalmıştı.

Sendikacıların sağcı kanadını iyice işçilere göstermek için yayınladığımız "Türkiye'de grev hakkı ve grevler" (Gözlem Yayınları, 1976, 300 sayfa) önemli etkiler yaptı. Daha önce yayınladığımız "Dünyada ve Türkiyede işçi sınıfının doğuşu" (1963), "Dünyada ve bizde sendikacılık" (Varlık yayını, 244 s.) kısa sürede işçi kitaplıklarında yer aldı. 1976'da İki Konfederasyon (Türk-İş-DİSK) i yayınlayınca bu kez Sıkıyönetim kitabın satışını ^m durdurdu. Biz böylece kendi gözlemlerimizi ve sendikalardan edindiğimiz belgeleri toplam 2.462 sayfalık 11 kitapta kısmen verebildik.

1975'te "Sendikacılar ve Politika" kitabımızda şunu yazmış ve kanıtlamıştık: "Türk-İş yöneticileri, işçi hareketine karşı ihanet içindedir."

Ancak Türk-İş, bu ihanetlerinin belgelerini yok etmek için ve yeni bir görüntüye girmek için 1982'de 1980 öncesi arşiv ve belgelerini SEKA'nın firinlarına armağan etmişti. Ancak Türk-İş'in bazı sendikalarında ve işçi konularında 1947'den beri yayın yapan ^{eski ve} gazetesinde bu belgelerin önemli bölümü saklanmıştır, ^{ancak} inancın taşın.

Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün bu belgeleri sağlayabilmesini dilerim.

Başlıca sorunları şöyle sıralamak isterim:

Konuyla ilgili belgelerden ele alınarak...

2-1947'den sonra sendikalaradaki dağınıklık nedenleri nelerdir? Çalışma Bakanlarının genel kültürleri, kökenleri, daha önceki yaşantıları ve Çalışma Bakanlıkları dönemindeki icraatı araştırılmalı, o bakanın işçi sınıfı açısından doğru bir değerlendirilmesi yapılmalıdır.

3- Türk-İş'in kurulması öncesinde Avrupa ve Amerika sendikacılarının, işçi örgütlerinin, ya da devletlerinin ne gibi sosyal ve ekonomik politikaları/bu örgütün kurulması yönünde etkilemeye girişmiştir? Sonuç özellikle parasal yardımlarla bu örgütün niteliğine ne tür etkiler yapmıştır? Yabancı örgütlerle Türk-İş'in imzaladıkları anlaşmaların dökümü, içeriği, parasal portesi ve işlevi neler olmuştur? Bu aydınlığa çıkarılmalıdır.

4-Türk-İş koleji macerasının başlaması ve sona ermesi, Türk-İş'in eğitimdeki yanlış değerlendirme ve yabancı bazı uzmanlara anlamadan, sonucunu hesaplamadan "peki" deme hatasından kaynaklandı. Koleji, ulusal eğitim ve ulusal tarih gözetilmeden Türkiyenin gerçeklerine aykırı bir tezi savunularının ağırlığında yönetildiği için işlevsiz kalmıştı. Bu konuyla ilgili belgelerin derlenmesi, öğrencilerinin bulunup soruşturmasının yapılması Enstitünün önemli bir kaynağı edinmesine yol açar sanırım.

5-DGM 'de yargılanan DİSK'in sövçülük iddianamesi ve ek belgeleriyle, dayandığı geçmiş DİSK tarihiyle ilgili belgelerin bulunup tümüyle Enstitüde bulundurulması, bugünün en önemli arşiv ve dokümantasyon çalışmalarından biri olacaktır.

6-Sendikaları ve üst örgütleri yönetenler hakkında bir anket yapılarak öğrenim durumları, sendikal eğitimleri, meslek eğitimleri, kulaktan dolma bilgilerle yetişme, üniversitelerle işbirliği yapıp yapmadıkları, ekonomik durumları, sosyalizm ve demokrasi hakkındaki bilgi derecelerinin ne olduğu araştırılırsa, sendikacılığımızın gücü/veya zayıflığında yöneticilerin payı anlaşılabilir mi? Böyle bir çalışmada yarar var mıdır?

7-Parlamentoya seçilen/milletvekili ve senatörlerin buldukları organ-
da hangi konularda söz aldıkları/ve neler üzerinde durduklarının tutanaklar-
dan okunarak ~~xxx~~ alıntılarla yorumlanması, ve partili oluşunun o partiye ~~ne~~
~~yarar sağlama~~, oy toplama amacı/güttüğü, ya da ~~onun~~ o partinin güçlenmesi için
onun Meclis veya senatodaki konuşmalarına mı önem verildiği konusu açıklık
kazanabilir mi? Bu, gelecek dönemlerde parti-sendikacı ilişkilerinin nasıl
olması gerektiği konusunda yayınlara gereç olmaz, yarar sağlamaz mı?

8- Türkiye parlamentosunda, Kurucu Meclisi'nde, Danışma Meclisi'nde görev almış, Bakanlar Kurulunda bulunmuş sendikacılar hakkında ciddi hiç bir araştırma bulunmuyor. Bunların konuşmaları, bakanlıklarındaki hizmetleri/inceleme konusu yapan monografiler de yok. USTE elemanlarınca incelendiği takdirde geleceğe ışık tutacaktır. Bu, siyaset bilimcilerine önemli değerlendirmeye yapmaları olanaklarını sağlayacaktır.

9- Türk-İş'in, 1962 Ocak ayında giriştiği bir siyasal ~~giriş~~ parti kurma eylemi olmuştu: Çalışanlar Partisi'ni kurmak.. Bir kaç ay sendika yöneticileri, bilim adamları, basın mensupları bu partinin program ve tüzüğünü hazırlamaya çalıştılar, kurulacağı tarihler saptandı. Ancak sonu gelmedi. Aslında bu girişim'in amacının TIP'in gelişmesini önlemek ve yok olmasına çalışarak olduğu geç anlaşıldı. Türk-İş Başkanı Demirsoy'un öncülük ettiği bu